

Fávrråaskeldus boatsoj biebmadattijn

Ávddátjála

Vuodo állobarggij la luonndoguohtom valla dálla sjaddá ja álubut dárbbu biebbmat boahthsujt. Degu dal dálkádagá, urudisáj ja bidnustalle ednamano diehti ma máhtti árrat oare vaj dárbbu sjaddá biebbmat boahthsujt. Ávtbále gá dárbbu lassán biebbmat boahthsujt la várro dálkádakrievddadusá vájkkudi nárev buorijs fávrájs.

Dájna diehtotjoahkkijn mij sihtap viehkedit nannit boatsojámastiddijj máhttelisvuodav vaj bierggit vidjurijs gá vánes guohtom sjaddá, dájna vaj gárvedit buorijt lijgge biebmajt ja dájna bisodit buorev varresvuodav boahthsujt ja bierggobáhtusav ja aj biebbmodárkestimev.

Buoriijn máhtojn fávrááskodibmáj dujna li buorep máhto jus háhttu biebbmagoahtet boahthsujt.

Mij sihtap juohket edna gijtov dimna boatsojámastiddijjda gudi li árrum viehkken sijá vásádusáj ja máhtoj gá mij gárvedijma dáv diehtotjoahkkev.

Gijtto Fáb mudakværmádahkaj dálkádak-hiebadibmáj (SMHI) ruohtajuollodimes dán projäktaj.

Javllamáno 2023

Anna Omazic ja Josefine Elving

Stáhta veterineradálkudime anstálta

Gávvá: Anna-Marja Kaddik.

Álggo

Dat diehtotjoahkke vaddá dunji vuodov diedojs sissnel fávrrádárkestimes ja tjalmostahttemijn fávrrágárvedimev, váro fávrráj ja várodimvuoge maj milta dån máhtá barggat vaj gáhttit várov fávrráj.

Máhtto várojs fávrrágárvedibmerájdo aktavuodan li ájnna juogu dal sij gudi dahki ja giehtadalli fávrráj. Áskulasj fávrrá sisadno vaj fávrrá ij galga árrot váro juhtusij majt biebbmá jali ulmuttjij gudi manjel galggi bárrát biergov juhtusis mij la biebmadam. Fávrrá ij ga galga billat ja árrot várálasj birrusij jali sijájda gudi galggi barggat fávrráj. Judo-sámastiddje adná ávdásvástádusáv vaj fávrrá suv ietjas juhtusijda li áskulatjta ja vaj juhtusa oadtju njuolga mierev mij la hiebadum

sidjij. Ávtbáale gá fávrrágárvediddje adná ávdásvástádusáv vaj fávrrá majt vuodá li áskulatjta.

Láhkátjálós gájbbet vaj fávrrágárvediddje dahki várromerustallamav suv dájmajs ja dan milta hiebadi sijá vuogijit ja barggodájmajt várojs majt li álvvám. Tjálalasj rutijnna, tjálalasj dárkestime, bárrájgáhtsema ja gáhttjalimime ja átsádallama dajn ásiijn ma li ájnna bargon gá garvvet biologalásj, kemikálalasj ja fysiklávlgálasj gálvov ma máhtti buktet várojt fávrrájn.

Moattelágásj fávrrásisano

Rádudallamijis boatsojámastiddjij tjuoggusit älvvuji äro fávrráanos mij la ietjálágásj tjäroj/tjielidj gaskan ja aj rijkkaásijs gaskan. Dat la aj stuor äro jages jahkáj. Fávrrá ma aneduvvi boatsojbiebbmamij juogeduvvi dájñ tjuovvo juohkusijn:

- » Fábmo fávrá vatteduvvi ienemusát degu fávrrápelletsin ja adni alla oasev ener-sjidjas- ja proteijnas.
- » Ruobes fávrá gieddesuojnes, degu suojnne jali suojnneensilasja. Dasi gulluji sládjó ássjijs ja ietja njuoskaednamsjatto.
- » Luondofávrá degu viste ja gájkkelasta.

GÁVVÁ 1. Buojkulvisá moattet fávrájs ma aneduvvi boatsojbiebbmamij. Gårudis bajep rájdon: fávrrápelletsa ja gieddesuojnne. Gårudis vuolep rájdon: suojnne oassjes ja viste.

Gávva: iStock, SSR gávvaarkijvva, SSR gávvaarkijvva, Josefine Elving.

Fávrrápelletsa*

Sjaddadimsádjjo

Sládjjo

Fievrrim

Fávrráfabrihka

Vuorkkom

Biebbmam

Ruobesfávrrå

Sjaddadimsádjjo

Sládjjo

Konserverim

Vuorkkom

Biebbmam

Luondofávrrå

Tjoaggem/sládjjo

Konserverim

Vuorkkom

Biebbmam

GÁVVÅ 2. Sjiebmågåvvå fávrrågarvedibmáj moattet fávrråjs ednamis gitta biebbmamij.

*Fávrråpelletsa máhtti sisadnet juogu dal svierigis ja ålgorrijkaj fávrråábnnasijt.

Fávrrågarvedibme

Fávrrågarvedibmerájddo la tjielggidus fávrråj manos ednamis gitta biebbmamij (gåvvå 2). Våro máhtti sjaddat ja dáhpáduvvat ålles jádon fávrrågarvedahtijn. Fávrråpelletsa dagáduvvi

fávrråfabrihkan gånå sisadno máhttå årrot Svierigis jali rávvidum ietjå rijkajs. Fávrråfabrihkan dagáduvvi fávrrå pelletsin ja biejaduvvi unna jali stuor vuossajda jali de

vuojeduvvi lásstabilaj silojda. Vuorkudibme gitta biebbmamij inemusåt dagáduvvå fávrrådahkke jali oasste lunna. Ruobesfávrrå dahko dagáduvvå bånndura lunna, slåjos gitta

konservierimij ja muhtem mähráj aj vuorkodibme. Dánna aj vuorkodibme dagáduvvá muhtem mähráj oasste lunna. Tjoaggem ja válddem luondobiebmojs degu viste ja lasta tjoakkeduvvi giedajn. Vuorkodibme dagáduvvá boatsojámastiddje lunna. Dálkáda-krievddadibme mij la manon máhtta vájkudit máhttelisvuodajt sádjuj, sládjuj, konserverimij ja vuorkudibmáj fávrásjattojs ja állásij jali muhtem mähráj máhtti billat slájov. Doajmmelis sládjo- ja konserveringárvedibme la dárbo jus degu dal li tjáhttjásrásjo sládjoájge.

Fávrálasj varresvuodavájkudime

Fávrálasj varresvuodavájkudime máhtti dabrijdit boahttusjda jus li váro fávrájn. Fávrálasj varresvuodavájkudime sierriduvvi biebmadiim guoskadimvige degu dal tjátjetjoajvve (acidosis) jali aledim njoammom váro infeksjávnnávigijda judosbasskadisá diehti biebbmama aktavuodan. Lágá ienebuv gák judosvarresvuohta vájkudahteduvvá boasto fávráj diehti 6 bielen diehtotjiegan.

DIEDO | DÅHKKIDAHTES FÁVRRÁ VÁJKKUDI JUDOSVARRESVUODAV

Fávrrá nuoskedum mikrobiolâvgâalas, kemikâlasj jali fysikâlasaj váro máhtti buktet nievres vájkudimijt judosvarresvuohtaj. Tjuovvo buojkulisá li vájkudime judosvarresvuohtaj:

- » nievrep sjaddam
- » âhkevahága ja nievrep fertelitehta âllessjattuk boahhtsujn
- » nievrep vihkegierddisvuohta
- » tjoajvve- ja tjoallevige
- » vuolssjevige/skihpudagá
- » nevrolâvgâlasj vájkudime degu skielbbima, starjevihke ja gálvvam
- » allergidja ja bieggatjättâvige
- » liejmmevige

Jus fávrrá tjuolldá dábâlasj hámes, jus dán degu dal gávna máttiijt lágásj fávrrâpellestij, muorrasjánjiijt jali ietjá lágásj abmasij fávrrájn dán beras álu válldet aktavuodav duv fávrrâbuktiijn.

Gávvá: Rolf Spörndly.

Váro fávrájn

Salmonellav.
Gávádahttem: iStock.

Váro fávrájs máhtta juohket gálmá oassáj: mikrobiolávgálasj, kemikálalasj ja fysikalálasj váro ma máhtti dabrijdit miehtáj álles fávrrágarvedimerájddon. Da gálmá oase adni állo lágásj sierra várojt ma máhtti vájkudit judosvarresvuodav ja biebbmodárkestimev.

Jus la juoga sivva jali váro fávrájn dat ij beras buktet juoga nievres báhtusijt boahttsu varresvuohčaj ja/jali biebbmodárkestibmáj. Man edna nievres báhtusa sjaddi la gatjálvis man várálasj ábnas dat la ja man álov boahttsu dassta bárri, valla aj boahttsu ages ja man jálen dat la adná vájkudimev.

Gálmá oase várojs

Mikrobiolávgálasj váro

Kategoridjan mikrobiolávgálasj várojn mij gávnnap:

- » Bakterijajt degu salmonellav ja dav toksindahkke bakterijav Clostridium botulinum
- » Virus degu njunnje- ja guobervihke
- » Parasijta degu vuojnjamij máhto
- » Guohppaga degu da sláje Penicillium ja Aspergillus.

Máhttelisvuohča vaj bakterija, virus ja parasijta galggi dabrijdit vihken boahttsujda máhtti árrat álo lágásj fáktávra, degu dálkudimmierre (dat mierre organismajs masi l dárbo jus gallá infeksjávnná sjaddat) ja organismaj nannudak viesot ja lassánit. Guohppaga e ietja la náv stuor

váro boahttsujda valla máhtti dahkat guohpasegajt, aj gáhtjodum mykotokijna, ma dahki stuor várov juhtsujda.

Guohppaga ja bakterija máhtti, degu árronetjáj mikroorganismajda, lassánit birrusin ja dan diehti dahkat stuor hástalusájt fávrrágarvedimrájdon. Lágá ienebuv lassánimáhttelisvuohčaj guohppagijda ja bákterijda ja aj árov guohpa- ja jásstaguobbarij gaskan diehtotjiegajn 8 bielen.

Priávnná aj namáduvvi aktavuodan mikrobiolávgálasj várojn. Priávnná álla dan diehti mikroorganisma farra boasto máhtsodum proteijnna. Dat boasto máhtsodum proteijnna oadtju ietjáj proteijnajt vaj gárdádit suv boasto máhtsodum hámev ja dan diehti hábbmiji vigijt degu livvodum skihpudagáv/vigev (Chronic Wasting Disease) guoberjuhtsujda.

Priávnná li ihkeven nannusa ja dan diehti sjaddi ávvá gássjela oadtjot ierijt jus li dabrijdam fávrrágárvedimrájdduj.

Kemikálasj váro

Kemikálasj váro la heterogena kategoridja várojs.

Dánna mij gávnnup:

- » Luondulasj ábnnasa billadahtti degu dal mykotoxijnna, bakterijatoxijnna ja kadmium
- » Birásnuoskedime degu dal dioxijnna, PCB ja PFAS
- » Prosássa nuoskedime degu dal boasto mierre dálkkasis jali fávrráduottijs.

Kemikálasj váro máhtti niedalasj sielggi-mijt buktet degu binnedum produksjávnnáv ja judosvarresvuoda gássjelisvuodajt ávtbále gá máhtti adnet nievres vájkudimev máhttelisvuohhtaj vaj gárvedit dárkestum bárrusijt. Dasi nali li muhtema dajs kemikálasj váro ihkeven gássjela njárבודit ja slájvodit ja dan baktu dahki stuor gássjelisvuodajt jus dabrijdi fávrrágárvedimrájdduj.

Akta buojkulvis kemikálasj várruj li mykotoxijnna, makkira muhtem vidjurijs máhtti

buvtaduvvat guohpaguobbarijs. Dahko mykotoxijnnajs máhtttá árrot báldojs ávvdál slájo ja aj fávráj vuorkudattijn. Moattelágásj guohppaga gárvedi moattelágásj mykotoxijnnajt ma adni sierra vájkudimev boahhtsuj varresvuohhtaj ja produksjávnnáj. Inemusá dajs gierddi báhk-kimav ja li gássjela gádodit. Állu da dahki tjiegos jali sjunjo symptávmaht degu nievres máhttelisvuodav tjoajvvot (degu áhkevahágij ja sáhkkuđimáj jávsáđit) valla da aj máhtti buktet ielvis moajtemusájt degu tjoajvve ja tjoalle gássjelisvuodajt ja vigijt.

Sálgga sjatto li aj buojkulvisá kemikálasj vároja fávráj. Muhtem sjatto li njuolggasit várálattja juo binnátijn juhtusijda. Ietjá sjatto dahki gássjelisvuodajt iesski gá ienebuv bárru ja/jali bárru dajt guhkep ájgev.

Badjeloajvve juhtusa e guodo sálggasjattojt danen gá da májsstuij nievret. Valla gá giettijt sláđđji ja konserveriduvvá suojnneensilásja hámen máhtttá májsste rievddat ávtbále gá dat la gássjelup juhtusijda juohket ierijt dajt majt sij dábálattjat e guodo. Sisadno selgas máhtttá dásálattjat rievddat gatjálvis jus sjaddo guododuvvá sjalljon jali degu suojnneensilásjan.

Lágá ienebuv sjattojs ma sisadni selgav [SVA:a web-bielen](#).

Fysikálalsj váro

Fysikálalsj váro, ma aj nabdeduvvi degu amás ábnnasa, máhtti árrot luondulattja jali dagáđum. Buojkulvisá fisikálalsj vároja li ednam, gierge, gurpebátsidisá, glása- jali ruovdebiehke ja radioaktivitehta.

Fysikálalsj váro máhtti, degu da ietjá váro, ilmmat álles fávrrágárvedimrájdon. Gálldo degu dal máhtttá árrot kontamineridum sjaddo, boasto hábbmidum jali nievret sujttidum huodnaha jali váđtsaga ja/jali boasto barggorutijnna.

Gávva: Dall-E.

DIEDO | JÄSSTA JA GUOHPA

Jässta

Biedjis risjá suojneensilásajin li dábálatjtjat jässtaguobbara, Jässtaguobbara li merka nievrep rájnasvuoda mieres valla ij la várra skihpudakbuktemij.

Dat farra vájkkut fábmosisanov nievret ja máhtá dahkat lieg-ganimev fávrájn.

Gávvá: Cecilia Müller.

Guohpa

Guohppaga sjaddi degu hárho lágásj hyferij ma dahki gáhtjodum mycelav ma máhtti vuojneduvvat degu tjuojggudahtes dieble/risjá moattelágásj bájnnoj. Muhttijn hábbmiji muhtem aktavuodajn mykotoxijnajt.

Gávvá: Cecilia Müller.

Mujte vaj dát le badjeloajvve merustallam, dav ij álu máhte tjuolldet ärov jestas ja guohppagis. Jus jässta sjaddá suojnne gurpen la jáhkedahte vaj la máhttelis guohpasjadduj juska dat ij vuojnno.

Gávvádahttem: iStock.

DIEDO | SJADDO GUOHPAGIJS JA BAKTERIJAS

Sjaddo ja giejviidibme guohppagijs ja bakterijas gájbbet ábnasav sjaddamij (álu gávnnui fávrájs) ja tjátjen ja aj bakterija dárbo buorre pH:a ja aj buorev temperaturav. Dasi nali gájbbedi guohppaguobbara ilmev lassánibmáj, madin muhtem bakterija sihti ilmev (aerober), madin iehtjáda sihti ilmedis vidjurijt (anaerober) ja lassen ietjá ma e berusta makkir li (fakultatijva anaerober). Dássegasska sjaddamij máhtta tjuolldet nálijs bakterijajs ja guohppagijs.

Gá da sjaddi de lieggen ja tjátje báhtjäs mij suv vuoro de álkket joarkkemav sjadduj. Ja diede vaj bakterija ja guohppaga máhtti viessot álggolin dáj dássegaskaj ja máhtti sjaddagoahtet jus sjaddi buore vidjura mañebut fávrrágárvedimrájdon.

Tjátje

Dat mierre tjátjes mij gávnnu mikroorganismajda gáhtjoduvvá tjátjedájmadahka (a w) ja la pamehtar mij átsádaláduvvá rájnavuodas fávrájn. Badjeloajvve la náv vaj guohppaga máhtti sjaddat aj binnep tjátjedájmada gán (a w > 0,6) gá bakterija (a w > 0,9).

Temperaturra ja pH

Makkir temperaturra ja pH majt sihti rievddá guohppagij ja bakterijaj gaskan, mij vuoseduvvá buojkulvisán tabellan.

Organism	<i>Salmonella</i> spp.	<i>Aspergillus fumigatus</i>
Temperaturra	5-47°C	12-65°C
pH	3,8-9,5	2,1-8,8
Ilmmemierre	Fakultatijva anaerob	Aerob

Ielvek buktema várruj

Váro máhtti buvteduvvut gájkka ásiijn fávr-rágárvedahttijn, degu dal nievres ábnnasijjs, guohppagijjs ma bájnedi sjattojt sjalljon ma de buvtadi dagov mykotoxijnnajs, giejvijidibme nievres ábnnasijjs vuorkudattijn, jali nuoskedibme mikroorganismajs ma máhtti fievrrit vigijjt juhtusijda ma biebmadvuvi.

Náv ålov gâ máhttelis galggá buvtedus várojs gáhttiduvvat. Dat ij álu le máhttelis danen gâ guohppaga máhtti gávnnut juohkka sajén mijá birrašin ja li dan diehti gássjela garvvet vaj oadtjot sisi fávrrágárvedum dahkuj. Daj bálij gâ váro dabrijt fávrrágárvedibmáj ja ij máhte garveduvvat la dárkestum konserverik ja vuorkkom sierraláhkáj ájnas, dajna gáhttit vaj e lassána ja dan baktu binnedit várov vájkudibmáj judosvarresvuohtaj, boadosmárráj ja biebbmodárkestibmáj.

Gávva: Rolf Spörndly

Duostudimdájma

Váro máhtti dabrijdit juohkka oasen fávrrágárvedimrájdon. Dajna vaj tjadájdít duostudimdájma máhtti váro binne-
duvvat. Dánna tjielggiduvvi muhtem buojkulvisá duostudimdájma fert ásijs fávrrágárvedimrájdon.

Sjaddosájo ja sládjjo

- » Bährájgátse vaj e gávnnu amás gávne giet-tijn ávdvdál slájo.
- » Gáhtti vaj ednamav i oattjo slájo sáhkáj.
- » Gáhtti vaj sládjju e tjuovo dakkir ma li gássjela konserverit, degu dal luvva sjatto ma li gássjela gájjkkádit vaj sjaddi vuorkodahte.

Duostudimdájma sjaddosájon ja slájon dárkesti buorijt fávrráábnnasijt.

Konserverim

- » Giekte buorijt fávrráábnnasijt
- » Tjadájda konserverimav njuolgga vuogijn

Konserverimijn fávrrájt gártjeduvvi sjaddama guohppagijs ja sávidahtek bakterija dajna vaj akta jali moadda faktávra majda la dárbbu vaj lassánibme mikroorganismajns gártjeduvvá jali gádoduvvá állásij. Makkár jali makkir la gatjálvis makkir konserverimvuohke mij giekteduvvá.

Buojkulvisá dábálasj vuogijda konserverit fávrráv vaj dárkestit vaj fávrrá manná vuorkoduvvat dasik galggá biebmadvvat juhtusijda:

- » Fávrráábnnasijs gájjkkádattijn fávrráábnnasijs gádoduvvá tjátje ja dan baktu de

binne-
duvvá tjátjevájkkudibme dakkir dássáj vaj vihke ij máhte giejjvidit.

- » Gá mij plásstagurppáj buodop suojnneensilásjajt de mij válldep ierijt ilmev mij binnet várov giejjvidimes sávidahtek mikroorganismajda. Jus tjátjeoasse la allak máhtta duostudibme nanniduvvat vaj laktobasilla ma bukti binne-
dimev pH-binnoma baktu fávrrájn. pH-binnom aj máhtta áttjuduvvat dajna vaj sägot orgánalasj suráv.
- » Galmmedibme vuolet sjaddamav ja lassánimev bakterijajs ja guohppagijs.

Gávva: SSR gávvaarkijvva.

GÁVVÁ 3. Buojkulvis vuogijda gâk vuorkku fábmofávrrájt boahttsujda. Gârudis, toarnnasilo, stuor vuossa, gâbtjâdum silo silobârjjasijn.
Gâvvá: SSR gâvvâarkijvva.

Gávvá: SSR gávvaarkijvva.

Vuorkkom

- » Suoddji fávrájt rámijs, dálkes ja biekkas.
- » Bisoda gájken gájkkefávrájt vuorkudattijn.
- » Buoduda ilmev ilmedis
suojnneensilásja vuorkudattijn.
- » Dála juhtusijt sierra billanam fávrájs
- » Dála tjárggá vuorkudimsajijn

Vuorkudimbáttá la dat A:s gitta O:aj vaj bisodit ja dállat fávrájt tjárggá. Dat dagáduvvá dan láhkáj vaj bisodit ávtálágásj vidjurijt degu gá fávrrá konserveriduvvin, muhtemijs vaj garvvet dabrijdimes ádá várojs.

Miján la stuor viehke mijá galmma dálkádagás mij dálven gievteduvvá vuorkudibmáj fávrájs. Dat sisadná dav vaj jus plássta suojnneburpen rájggán náv vaj ilmme bássá sisi de ij sjatta mige dan galmma temperaturuva diehti.

Lágá ienebuv suojnne vuorkudime birra diehtotjiegan 11 bielen.

Tjárggim vuorkudimsajijn la ájnas vaj gáhttit dabrridimes ádá várojs vuorkudimbáttá. Ávddágiehtaj beras tjárggim dagáduvvat gájkkát degu dal goajvojn ja luvdáj. Jus mierreda giektet tjátjev de la ájnas vaj ladnja oadtju gájkkát ávddál vaden buvta fávrájt dan vuorkkáj.

Állu álla vuorkudimlanjá dagádum vaj álkket manná tjárggit sá dán háhttu dahkat dav dan láhkáj mij la máhttelis vaj bisodit dav tjárggá. Dat degu dal máhtta dagáduvvat dan láhkáj vaj dárppat silov álgolt ja bássot sisi ilmev siluj. Ájádala álu dav vaj tjárggim máhtta vájkkudit fávrájt ma galggi vuorkoduvvat vuorkkán. Gávvá 3 vuoset buojkulvisáv vuohkáj vuorkudibmáj fábmofávrájda.

Biebbmam

- » Ale goassak gievtte fávrájt ma nievren vuojnedi jali hapsijdi nievret/mieskan
- » Rabádum suojnneburpe galggá biebbmaduvvat náv ruvva gá máhttelis, sierraláhkáj bivvalis ájge.
- » Áro tjárggá rájnasvuodajn, válde ierijt bárruk fávrájt biebbmamsajes ja giekte rájnna vádtsagijt/gárijt.

Ájádala vaj fávrá máhtti vuojnedi buore ja vajku lijka árrot billanam! Jus dán árvveda vaj fávrá duv boahthsujt vájkudi nievres láhkáj de máhta rádjat sisi gáhttalimev átsádallamij. Mujte val vaj gáhttalibme dássjá vaddá diedov fávrájs danna ja dalle, dat ij duodasta fávrá dáhkkidimev ávdus guovloj.

DIEDO | SUOJNNEENSILÄSJURHPPE

Konserverim ruobesfávrrájs degu suojnneensilásjan dagáduvvá dan diehti vaj sávadah-
tek mikroorganisma gártjeduvvi dajna vaj fávrrá vuorkoduvvi ilmedago.

Vaj dárkestit fávrrájt buorijn kvalitehtajn la dat ájnas vaj dállasset ierijt ilmev vuorkodattijn.
Dat sisadná vaj gurpeplássta galggá árrat divtes gitta biebbmamij. Äro vároj nanna
gå giehtadalá gurpev vaj ij plássta rájggána. Bállrájgátse aj vaj látte e tjuokko rájggijt
plásstaj jali snjierá rájggi plástav vaj bessu gurpe sisi. Jus ilmev bássá gurpe sisi allán
várro vaj sávadahtek mikroorganisma sjaddagáhti. Vaj gártjedid vahágav la ájnas vaj
dalá buodot rájggijt plástan.

Stuorep rájge plástan máhtti árrat gássjelappo buodot ja de háhttu gurpe biebbma-
duvvat dalága. Badjeloaivve la merustallam vaj gurpe mij la rájggánam bissu oanep
ájgev. Valla dat le náv vaj guhkev gå li galmagráda de e mahkka sjatta ja älla gurpen.

Dat la lijká ájnas diehtet vaj fávrrá kvalitehta návrru gå bivált ja temperatuvra badján.
Mujtte aj dav vaj jus plássta la rájggánam ávddál dálve ja tjoasskema de juo máhtti
sjaddam bakterija ja guohppaga ja produksjávnná mykotoxijnajs dajn fávrrájn. Ensilás-
jagurpe mij la divtes ilme vuossti, dav máhttá vuorkkot moadda jage. Mierkki de gurpijt
náv vaj diedá makkirijt galga giektet vuostamuttijn. Gå suojnne gurpe la rabáduv de
dån la boarkkim dav ilmedivtes suojev ja háhttu giektet dav ávddál gå billan. Man
guhkev la gatjálvis dálkes ja biekkas.

Gávvá: Anna-Marja Kaddik

Dálkádak rievddá

Arktis, gási nuortta Svierik gullu, manná dálkákrievddadus ruvábut gá ietjá värálda guovlojn. Mijá dálkákak bivált ávtbále gá ielvvep vaj rásjo ja muohtte lassáni. Dálkákakrievddam máhttá vájkkudit degu dal judosvarresvuodav degu aj fávrrádárkestimev boatsojäládusán ja állobargon.

Boahtteájge dálkádahka jáhkedahte sjaddá bivvalup ja ienemusát sjaddat bivvalup dálven. Muohta ja jieгна dáse báhti rievddat udnátjis. Muohtaájge boahá oadnot ja sjaddoájge

guhkkot. Jieгнаájge tjátjiin boahá oadnot ja oavloj boahá árabut ja árabut. Ávtbále báhti ihkeven garra dálke degu gukserásjo, snjirre báhka ja gájkkko ma báhti sjaddat ienebut dábálatija.

Vájkkudime boatsojäládussaj

Boatsojäládus la dálkke- ja dálkákakmoajttes äládak. Bivvalup dálkákak dahká dav vaj váre savvuji ja árddá manná bajebu ja bajebu. Ednama ma ávddál li anedum állobarggij e das boadestahte muhtem ájgijit dálke- ja dálkákak faktávrráj diehti, degu alep váro njátsodálkijs ja lássidum guohtom li degu báhtusijs, jahkeájge rievddadusá ja ietjájduhtedum gálgo gálgetjátjiin. Bivvalup dálve aj máhtti vájkkudit náv vaj

gejnudagá e máhte addnut jus äno ja jávve e galme.

Dálkákakrievddadus aj boahá vájkkudit boaháttusij varresvuoháj. Gássjelup vidjura ja muohtaháme vaddi nievrep kondisjávnnáv boaháttusijda. Biebbmam ja dálvudibme dálkevidjuriij diehti laset sjuorov boaháttusij ja alet várov vigijda ja vihkenjoammomijda dajna lasedum basskadisájn juhtusij gaskan. .

Dálkákakrievddadus aj máhttá oadtojot nievres vájkkudimev gávnnumij buorij fávrrávalljudahkaj. Bivvalup giesij ja ienep rásjojn la várra vaj ienep giette ja báldo gájkki jali gábddoli tjátjes. Dat gullu degu dal Svierigij degu aj degu álles Europaj ja máhttá dahkat dav vaj sjaddá ienep bidnustallam dajs fávrrájs ma gávnnuji.

Dálkádakviorvuorddemusá

Gáak dálkádak rievddá boahhteáiggáj máhtta lágoduvvat viehkijn dálkádaklágodimvuogijn. Degu vuodon lágodallamijs gievteduvvi niellja vuoge RCP:a (Representative Concentration Pathways) makkira li vuorddemusá ma vuosedi gáak dálkádakvájkkudime máhtti vuojneduvvat boahhteájge. Guokta dajs vuorddemusásj li RCP 4,5 ja aj RCP 8,5. RCP 4,5 álggá dassta vaj mij joarkkep koldioxidnuoskedimev gitta gassko dáj tjuohtenarjagijt ja de dan mañnel binnedit nuoskedimev, madin RCP 8,5 máksá lassánim nuoskedimev gitta tjuodijjagij málssomij.

Temperatuvrra

Nuortta oassáj Svierigis vuojnna tjielgga minstar alemus biváldahttemijn nuortamusán rijkkaraje vuossti ja birra Bottenvika (gávvá 4) gánná jahkedássetemperatuvra máhtti allánit gitta 5 °C grádajn 2100 jahkáj RCP 4,5 milta, jali gitta 7 °C grádaj RCP 8,5 milta. Allen várij badjel sjaddá biváldibme unnán binnep, dáppe merustaláduvvá jahkedássetemperatuvra allánit 3,5 °C grádajn gitta 2100

jage rádjáj (RCP 4,5), jali 4–5 °C (RCP8,5). Goappásj vuorddemusán ja merustallamijn la biváldibme ienemus dálvemánojs mij vuoseduvvá RCP 8,5 sjievnjedup ruoppsis bájnojn gávvá 4.

Nállámierre sisadná vaj alemus temperatuvrra la árrum badjel 0 °C gráda ja vuolemus 0 °C gráda ávtá jánnndurin. Gasska ja nuortta Svierigin báhti lálho jánnndurijs nállámierijn lassánit, Ja de mañnel binnot loahppagáhttáj siehkila (dallutji sjaddi binnep biejve galmmagrádaj). Lasse variasjávnná temperatuvras vaddi báhtusav vaj njátso ja jiegná lassáni.

Báddá jali oasse galmmbiejvij, sjuhtjejánnurij (temperatuvrra vuollel 0 °C), tjuovvu sámmi minsstarav degu jahkedássetemperatuvrra nuortta Svierigin, dat sisadná vaj dat la dábalattjat li ienep sjuhtjejánnadura sisednamijn ja várijn, ja binnep merragáten gánná dálkádak la bivvalup. Dálkádakrievddadimijn boahhá lálho sjuhtjejánnurij binnot álles rijkan.

Dálkke

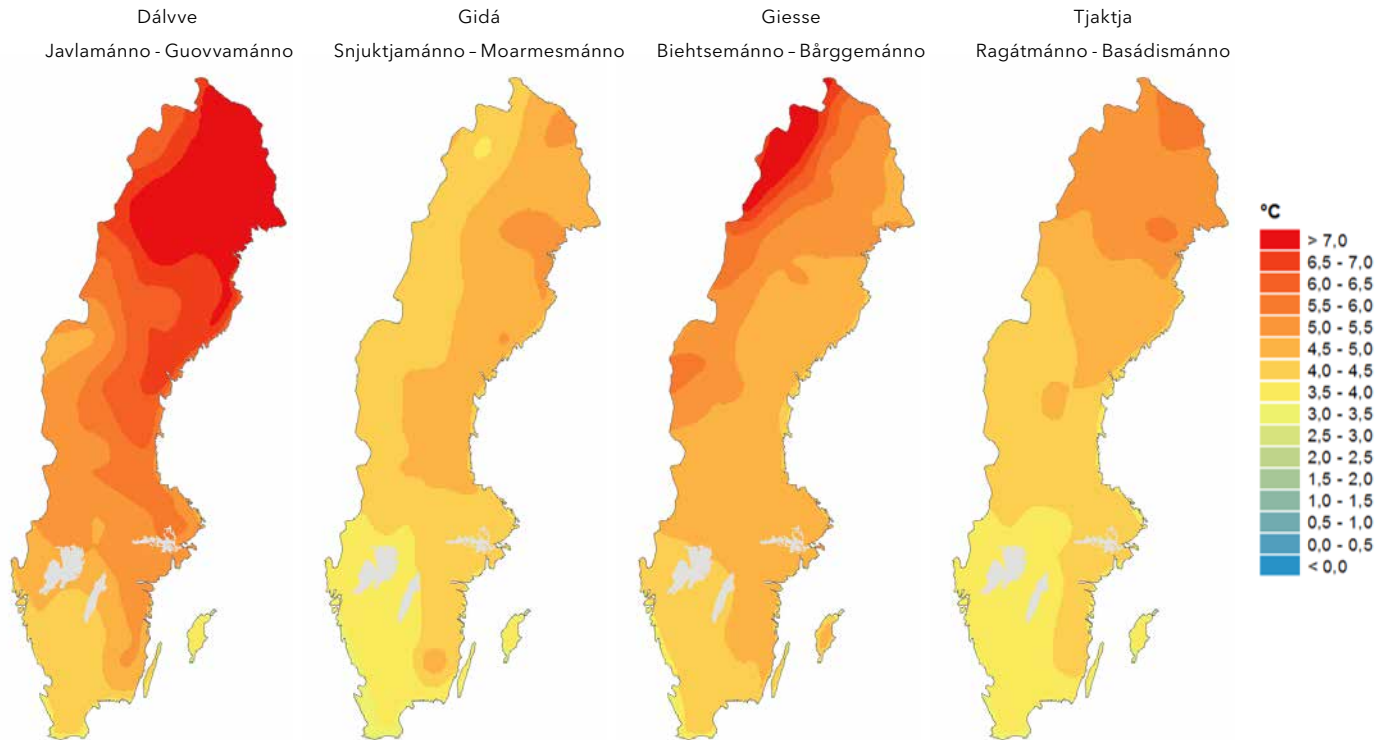
Bivvalup dálve ienep dálkijn boahhá lasedit lágov muohtagielbbarijs, gal gájt

gasskaájggásasj vuojnojn. Lassánibme muohtes la dárkestum nuortta Svierigin dajt mañemus 300 jagijs jus buohtastahtta ietjá mierreájgijn 1961–1990. Muohtes lassánij 30 prosentajn ja muohtaassudak labudij gitta 50 prosentajn daj jagij gaskan moatten guovlojn. Guhkkásij de boahhá biváldibme vaddet báhtusav guhkev bievllaáiggáj.

Lágá ienebuv dálkádakrievddadusás ja dálkádakbáhtusijs SMHI:a webbabielen.

Gávvá: Dan Tjell.

GÁVVÁ 4. rievddadus gasskadássetemperatuvras (láhko grádajš) dálkádakmerustallamin RCP 8.5 maŋŋegietjen siehkila (2069-2098 jagijn) buohtastah-
tedum jageájjijn (1961-1990 jagijn). Gálldo SMHI.

Prosjevta birra

Projäkta *Dálkádakhiebadibme boatsojäládussaj* – aktisattjat ja máhttojuohkem tjalmostahttemijn fávr rááskeldussaj La ruhtadum Fáb mudakværmádagás dálkádakhiebadibmáj (SMHI). Projevtan la ulmme barggat aktisattjat ja juohket máhtov duoddebiebmadibmáj boahttsujs tjalmostahttemijn fávr rááskeldimev. Ulmme la árrum doarjjot lasse máhttuj fávr rááskeldussaj boatsojámastiddijjda.

Oassálasste fábmudagá ja organisašjávnná li:

- » Stáhta veterinármedicinska anstalt (SVA)
- » Sámedigge
- » Svieriga Sámi Rijkkalahitto (SSR)
- » Lenastivrra Västerbottenin
- » Lenastivrra Norrbottenin

Projäkta álgeduváj snjuktjamáno 2023 ja láhpáduváj javlamáno 2023.

Länstyrelsen
Norrbotten

Länstyrelsen
Västerbotten

Fávrrááskeldus boatsoj biebmadattijn

SVA:a rapportrájddo 94

Dát almodus namáduvvu "Fávrrááskeldus boatsoj biebmadattijn. SVA:a rapportrájddo 94, SVA, 2024"

ISSN 1654-7078

Dnr. SVA 2023/196

SVAKOM133.ls

© 2024 SVA

Ulls väg 2B, 751 89 Uppsala

www.sva.se

Stáhta veterineradálkudime anstálta, SVA, la njunjosfáb-mudahka gut suv diagnostihka, átsádallama ja rádevadema nanostuhtá Svieriga máhttelisvuodav duostodit judosvigijt ma li nihto niedalasi sebrudakdájmajma. Varres juhtusa - ráfálasj ulmutja.

STATENS
VETERINÄRMEDICINSKA
ANSTALT

Gávvá: Lotta Berg